

УДК 026(477): 681.5

Л. М. БОНДАР¹, І. В. КИРИЧОК², О. Л. ЛЕВАШОВА²¹Харківський університет повітряних сил²Харківський національний медичний університет

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті наведено основні напрями інформатизації бібліотек, що передбачають створення в них електронних бібліотек та їх інтеграцію в комп'ютерні мережі. Розглянуто особливості вузівських електронних бібліотек і труднощі при їх створенні, а також обґрунтування шляхів створення єдиної електронної бібліотеки України.

Ключові слова: інформатизація, бібліотека, електронна бібліотека, комп'ютерна мережа, якість, вища освіта.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

XXI століття є інформаційним століттям. Гігантські обсяги накопиченої інформації, безперервний ріст її кількості, різномірний характер збереження і поширення, відсутність уніфікованого доступу до неї створюють істотні проблеми. Все це привело до пошуку нових підходів і рішень проблем створення сховищ інформаційних ресурсів, їх організації, засобів і способів доступу до них користувачів, тобто до створення цифрових або електронних бібліотек (ЕБ).

Сьогодні неможливо уявити сучасний університет без доступу до електронних баз даних, а також надання сучасних інформаційних послуг, які потрібні студентам різних видів навчання (денного, вечірнього, дистанційного).

В Європі університетські бібліотеки сприймаються не просто як навчальні бібліотеки, а як інформаційні служби-лідери, що представляють бібліотечно-інформаційні послуги, без яких неможливе отримання якісної освіти. Навчальні програми в європейських університетах, на відміну від більшості вітчизняних, передбачають менше аудиторного навчання і набагато більше самостійності з боку студента, і тому студенти проводять значно більше часу в бібліотеці. Бібліотеки європейських університетів – це органічний інструмент системи освіти і часто є найбільшими бібліотеками країни. До них відносяться бібліотеки Единбургського та Оксфордського університетів, Вільного університету Берліна, університету Геттінгена в Німеччині

та ін. [1]. Європейські бібліотеки дуже гнучкі і мобільні, вони стрімко реагують на пульс часу і хочуть бути максимально корисними студентам. Зручність користування своїми ресурсами вони покращують часто за рахунок досить неординарних і креативних рішень. Наприклад, в деяких університетах Європи, США, Канади бібліотека працює 24 години на добу, до якої можна прийти навіть вночі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На даний момент існує достатня кількість визначень терміну «електронна бібліотека», і можна стверджувати, що це поняття вже сформувалося. Але, на жаль, немає одного, яке можна було б вважати основним і всеосяжним.

Згідно ДСТУ 5034-2008: Електронна бібліотека (Digital library) – бібліотека, у якій документи зберігаються і використовуються в машиночитаній (електронній) формі, з якою можна працювати на відстані. База даних ЕБ складається з різного виду електронних колекцій документів (текст, графіка, аудіо, відео тощо) [2, 3].

Комітет President's Information Technology Advisory Committee – РІТАС (з 2005 р. President's Council of Advisors on Science and Technology – РСАСТ) США визначає поняття ЕБ як об'єднання через мережу електронних текстів, документів, зображень, звуків, наукових даних та програмного забезпечення, яке є ядром нинішнього Інтернету, а в перспективі буде забезпечувати доступ до електронних репозиторіїв бази знань людства.

© Колектив авторів, 2015

Багато країн світу дбають про створення електронних бібліотек. У США роботи зі створення ЕБ почалися в 1971 році (першим електронним форматом була «Декларація незалежності США»), у Великобританії – на початку 1990 років. Протягом декількох років ці роботи здобували статус національних програм і міжнародних проектів. Прикладом є проект створення ЕБ для країн «Великої Вісімки», програми «DLI» у США і «eLib» у Великобританії, у Японії – проект «Електронні бібліотеки 21 століття», а в Німеччині – ЕБ «Global-Info», у США – ЕБ «Google» [1, 4-6].

Базова концепція порталу Європейської бібліотеки була створена і реалізована у 2001-2004 роках за проектом TEL (*The European Library: Gateway to Europe's Knowledge*) спільними зусиллями 9 національних бібліотек Європи та CENL (Конференція європейських національних бібліотек). В Європі здійснюється проект «Bibliotheca Universalis», що ставить за мету створення глобальної мережі ЕБ.

Світова цифрова бібліотека – СЦБ (*World Digital Library – WDL*) створена за підтримки ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США у співпраці з 85 партнерськими інституціями 55 країн світу та за фінансової підтримки різних компаній та приватних фондів. СЦБ покликана представити в Інтернеті багатство, різноманітність загальнолюдської спадщини. За деякими прогнозами вже в наступному десятиріччі будуть оцифровані всі накопичені в світі бібліотечні, архівні, музейні фонди [1, 4].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

В Україні роботи з формування ЕБ лише набирають оберти, але застосування інформаційно-комунікаційних технологій для багатьох бібліотек це вже сьогодні.

Суттєву роль у підготовці фахівців відіграють методи організації самостійної роботи. Значний вклад в якість вищої освіти вносять бібліотеки ВНЗ, в яких сконцентрована спеціалізована наукова інформація. Особливу роль в сучасній бібліотеці ВНЗ має каталог наявних навчальних і наукових матеріалів. Поява, активне впровадження електронних каталогів і їх розміщення в телекомунікаційних мережах дозволяє студентам, викладачам і співробітникам ВНЗ, отримувати інформацію про наявні ресурси бібліотеки безпосередньо на робочому місці.

Матеріально-технічна база для створення і впровадження в практику діяльності вітчизняних бібліотек новітніх інформаційних технологій в цілому не відповідає сучасним вимогам.

При належній матеріально-технічній базі й відповідній організації роботи бібліотекарі України могли б за кілька років розв'язати проблему створення Національної системи електронних бібліотек.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даного дослідження є аналіз бібліотечної мережі України, нормативно-методичних матеріалів та обґрунтування шляхів розробки єдиної електронної бібліотеки вищих навчальних закладів країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Документний фонд 216 бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ) III-IV рівнів акредитації в Україні є універсальним за змістом різноманітним ресурсним зібранням документів на різних носіях інформації, який здійснює бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування науковців, студентів, викладачів, аспірантів, співробітників вишу тощо [7].

Вузівські бібліотеки мають ряд особливостей:

- в завдання бібліотек ВНЗ входить інформаційне забезпечення навчального процесу та наукових досліджень, рівень яких визначає обличчя вишу і одночасно рівень навчального процесу.
- в багатьох вишах, особливо університетах, ведеться підготовка кваліфікованих кадрів з широкого спектру спеціальностей, що визначає склад і досить складну структуру фонду.
- багато бібліотек містять у фондах унікальні видання, які є надбанням і частиною культурної спадщини України.
- у бібліотеках ВНЗ, як правило, досить повно представлені джерела, що дозволяють простежити історію науки та її останні досягнення.

Доступ до українських та світових електронних інформаційних ресурсів є неодмінною умовою підтримання належного рівня української вищої освіти. Принципові зміни, що відбуваються в системі вищої освіти, зумовлюють стратегічне бачення бібліотек ВНЗ, основним напрямом розвитку яких є інформатизація. З 90-х років розпочалась комп'ютеризація бібліотек ВНЗ та перехід до використання сучасних інформаційних технологій (ІТ) в усіх напрямках бібліотечної діяльності [8].

У цьому процесі виділяються три основні складові:

- автоматизація бібліотечних процесів,
- формування ЕБ,

- опанування можливостей інтернет-технологій.

Дотримання нормативно-методичних матеріалів – необхідна умова забезпечення сумісності вітчизняних ЕБ та входження їх до світового інформаційного простору.

Протягом років незалежності в Україні було прийнято ряд законодавчих і розпорядчих актів щодо діяльності вітчизняних бібліотечних та інформаційних центрів, які безпосередньо вплинули на процес управління формуванням електронних ресурсів. Першими базовими законодавчими актами стали Закони України «Про інформацію» (1992) та «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), які визначили головні напрями державної інформаційної політики. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р., зі змінами і доповненнями у 2013 р.), нормує базові положення стосовно формування бібліотечних ресурсів та управління ними. Закони України «Про авторське право і суміжні права» (2001 р.), «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», «Про Національну програму інформатизації (остання редакція 2010 р.) «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.), «Про вищу освіту» (остання редакція 2014 р.) гарантують право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти.

В Україні прийняті Державні програми: Створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI», «Всеукраїнська електронна бібліотека», «Популяризація вітчизняної книговидавничої продукції та читання на 2013–2017 роки», «Збереження бібліотечних фондів на період до 2020 року», що спрямовані на вирішення проблеми ефективності використання і забезпечення доступності документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах.

Однією з перших ініціатив у цьому напрямі стало створення загальнодержавного репозитарію електронної періодики та проведення на основі його інформаційних ресурсів бібліометричних досліджень стану вітчизняного академічного середовища та рейтингів дослідних установ і провідних учених за показниками світових наукометричних систем. Це проект – «Наукова періодика України», створений на платформі Open Journal System (НАН України та Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського) [9].

Створення ЕБ, електронних каталогів та використання електронних ресурсів у бібліотечному обслуговуванні викликає все більший інтерес. Разом з тим, безліч проектів створення ЕБ

і теоретичних робіт на цю тему не дозволяють зробити висновок про вичерпаність даної проблематики. Існує ціла низка проблемних питань при створенні ЕБ:

- управління технологічними процесами,
- управління змістом електронних ресурсів,
- створення технологічних ліній,
- просування й розвиток сервісів,
- створення фінансової моделі,
- авторське право.

Електронна бібліотека, як інформаційна система, являє собою достатньо складний комплекс, що включає програмні, апаратні, технологічні, органічні складові. Це сукупність розподілених інформаційних ресурсів та супровідних технічних можливостей для створення, пошуку та використання інформації. Ця система має дати універсальний інструмент доступу (каталог) для пошуку та утримання інформації в усій базі даних, який може бути реалізований у картковій або електронній формі.

Джерела поповнення електронної бібліотеки вище наведені на рис.

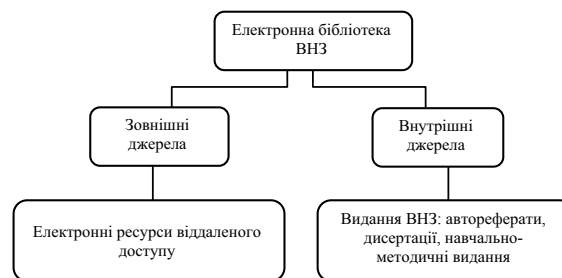

Рис. Джерела поповнення електронної бібліотеки ВНЗ

Поки немає єдиного підходу до надання інформації про об'єкт електронної колекції, його розміщення, видів доступу до нього. Створення електронного каталогу бібліотеки – це необхідний елемент для пошуку в електронних колекціях. Зміст бібліографічного запису і внесені дані можуть генеруватись в різні системи доступу. Як обмінний формат у світовій практиці застосовується міжнародний комунікативний формат UNIMARC, що визначає зміст запису і формат наведених даних згідно ISO 2709:2011 [10].

Якщо говорити про вітчизняні електронні ресурсні бібліотеки, то це, насамперед – електронні каталоги та інституціональні репозитарії (табл.), доступ до яких здійснюється через сайт. На липень 2014 зареєстровано 1897 інституціональних репозитаріїв. Репозитарії є універсальними за змістом і включають: наукові публікації співробітників ВНЗ; автореферати дисертацій; матеріали наукового, освітнього чи методичного

значення за бажанням їх авторів. Так, Репозитарій ХНМУ, створений у 2011 році – перший серед репозитаріїв медичних вишів України, за рейтингом Webometrics у 2014 р. зайняв серед Українських вишів 22-ге місце, а загальне 784-ге. В цьому році він одержав власний Міжнародний стандартний серійний номер (ISSN) – 2310-8363 у Міжнародному центрі ISSN (у рамках реалізації проекту ROAR за підтримки інформаційного сектора UNESCO). Тим самим Репозитарій отримав статус повноцінного електронного видання, що надає он-лайн доступ до інформаційних ресурсів системи «EBSCO» (Pro-Quest, Elsevier, BIOone, PubMed, Medline, Cambridge University, Press та інші). Ресурс постійно оновлюється.

Таблиця

РЕЙТИНГ ТОП-10 РЕПОЗИТОРІВ ВНЗ УКРАЇНИ* (НА ЛИПЕНЬ 2014 Р.)

№	Рейтинг в світі	Назва ВНЗ
1	130	Львівський національний політехнічний університет
2	193	Сумський державний університет
3	225	Харківська національна академія міського господарства
4	260	Житомирський державний університет
5	331	Донецький національний технічний університет
6	333	Харківський національний університет ім.В.Н.Каразіна
7	440	Національний університет «Острозька академія» (Острог)
8	443	Українська академія банківської справи Нац. банку України (Київ)
9	548	Східноукраїнський національний університет ім.В.Даля (Луганськ)
10	584	Національний університет харчових технологій (Київ)

Примітка. *за даними журналу Cybermetrics

Останнім часом пріоритетним стає не тільки використання і переклад у цифрову форму фондів бібліотек, скільки запозичення накопичених масивів інформації, одержання доступу до розподілених інформаційних ресурсів, створення єдиного інформаційного простору. Важливим є встановлення партнерських відносин з іншими бібліотеками з метою об'єднання накопиченого масиву інформації і подальшого спільного його використання. Це допоможе виключити дублювання робіт з переводу документів у цифрову форму та їхньої каталогізації, вирішити проблему якісного представлення документів користувачеві, забезпечити економію фінансових коштів та людських ресурсів. Так, з 1 вересня 2013 року у бібліотеках ВНЗ м. Харкова діє проект «Єдина

картка читача», який надає доступ до фондів і електронних ресурсів шляхом безкоштовного обслуговування у читальних залах бібліотек ВНЗ, які приєднуються до проекту.

Однак, у вітчизняних університетських бібліотеках (особливо в регіонах) на ділі відбувається все не так гладко, як хотілося б. Тому, не дивлячись на розвиток сучасних ІТ, навіть впровадження електронного каталогу або електронна доставка документів все ще часто сприймається тільки як додаткова інновація, яка полегшує інформаційний сервіс.

Отже, освітні електронні бібліотеки це специфічна професійна галузь, і в зв'язку з цим, пов'язані і особливі вимоги до них, і особливості їх функціональних характеристик. Тому створення інфраструктури всіх форм навчання повинно бути стратегічним напрямком розвитку ВНЗ.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Електронні бібліотеки є невід'ємною складовою частиною навчального процесу вищого навчального закладу, що впливає на якість вищої освіти.

Роботи по створенню освітніх електронних бібліотек в повному обсязі та інфраструктури всіх форм навчання досить складні, що потребують вирішення безлічі організаційних, методичних і технічних питань, уніфікації технологічних засобів і форм представлення матеріалів.

Широке застосування інформаційно-комп'ютерних технологій дозволить ефективно вирішувати завдання підготовки та перепідготовки сучасних фахівців найвищого рівня.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Антопольский А. Б. Электронные библиотеки: принципы создания: науч.-метод. пособие / А. Б. Антопольский, Т. В. Майстрович. – М. : Либерей-Библинформ, 2007. – 283 с.
2. Башун О. Комп'ютерні програми для створення електронних бібліотек // Бібліотечний форум України. – 2012. – № 1. – С.28–29.
3. Бібліотечна Україна в цифрах (2012-2013 рр.) / Статистичний збірник – Режим доступу: <http://profy.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=6493>
4. Виттен И. Электронные библиотеки в образовании. Специализированный учебный курс / Авторизованный пер. с англ. /И. Виттен, Д. Бейнбридж, Д. Николс – М.: Изд. дом «Обучение-Сервис», 2007. – 248 с.
5. ДСТУ 5034-2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та

- визначення понять. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 41 с.
6. ДСТУ ISO 5127-2007. Інформація та документація. Словник термінів. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 243 с.
 7. Земсков А. И. Электронные библиотеки: учеб. для вузов. / А. И. Земсков, Я. Л. Шрайберг. – М. : Либерей, 2003. – 351 с.
 8. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження / Л.Й. Костенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2014. – 173 с.
 9. Balakrishnan N. Universal Digital Library // J. Zhejiang University. Science. – 2005. – P. 1204-1205.
 10. ISO 2709:2011. Information and documentation. Format for information exchange. [Online edition] http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=41319

УДК 026(477): 681.5

Л. Н. Бондар, И. В. Киричок, О. Л. Левашова

ЭЛЕКТРОННЫЕ БИБЛИОТЕКИ КАК ЭЛЕМЕНТ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье приведены основные направления информатизации библиотек, предусматривающие создание в них электронных библиотек и их интеграцию в компьютерные сети. Рассмотрены особенности вузовских электронных библиотек и трудности при их создании, а также обоснование путей создания единой электронной библиотеки Украины.
Ключевые слова: информатизация, библиотека, электронная библиотека, компьютерная сеть, качество, высшее образование.

UDC 026(477): 681.5

L. M. Bondar, I. V. Kirichok, O. L. Levashova

DIGITAL LIBRARIES AS PART OF QUALITY HIGHER EDUCATION

The article presents the main areas for libraries informatization that involve the creation of digital libraries in them and their integration into computer networks. Features and difficulties in creation of the university digital libraries and justification of the ways for the creation of the joint electronic library of Ukraine were considered.
Key words: informatization, library, digital library, computer network, the higher education quality.

Адреса для листування:
61020, м. Харків, пр. Леніна, 4
Кафедра медичної і біорганічної хімії
Харківського національного
медичного університету
E-mail: lesya12@mail.ru

Надійшла до редакції:
16.12.2014